

Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Güz 2025 / 2: 151-155.

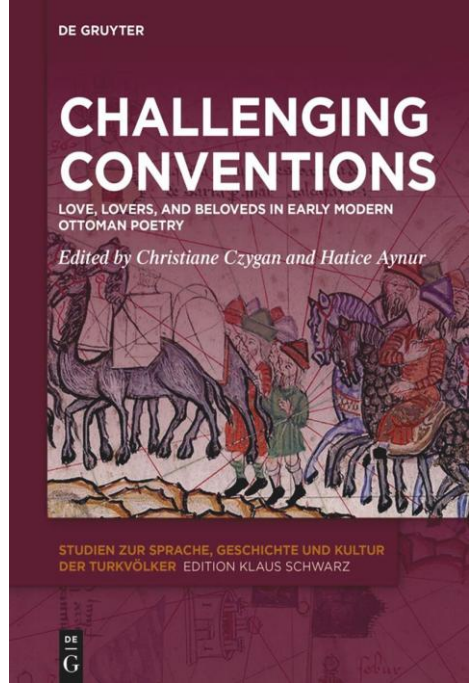
Challenging Conventions: Love, Lovers, and Beloveds in Early Modern Ottoman Poetry, Edited by Christiane Czygan and Hatice Aynur. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston. 14+205 pp. ISBN 978-3-11-134154-5.

Erdem UÇAR*

Tanıtımını yapacağım çalışma, 27-28 Haziran 2022 tarihlerinde Bonn Üniversitesinde düzenlenen *In the Quest of Işık* [Aşkın Peşinde] adlı online atölye çalışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kitabın editörleri, Czygan ve Aynur, erken modern Osmanlı edebiyatında aşk, şahıslar, toplumsal düzen ve tasavvufi deneyim gibi farklı temalarda katkı sunan muhtelif yazıları bir araya getirmiştir.

Kitabın başında çalışmada kullanılan yazıçevrim işaretleri ile kısaltmaların ve resimlerin listesi gösterilmiştir.

Christiane Czygan *Giriş* bölümünde (s. 1-8), aşk kavramını tarihî ve kavramsal boyutlarıyla ele alarak aşkın yalnızca duygusal bir tema değil, tasavvuf düşüncesi, ontolojik algı, tıbbî söylem ve şiir estetiğiyle kesişen çok katmanlı bir olgu olduğu üzerinde durmuştur.

* Dr., Friedrich-Schiller-Universität Jena (Germany). E-posta: erdem.ucar@uni-jena.de / ORCID ID: 0000-0002-0039-9619.

Kavramın Arapça kökeninden başlayan tartışma, çeşitli sufi teorisyenlerin dünyevî ve ilahî aşkı uzlaştıran yaklaşımlarıyla başka bir boyuta taşınmıştır. Ayrıca aşkın, tıbbî söylemde melankoli ile delilik arasında gidip gelen bir olgu olarak konumlandırıldığı gösterilmiştir. Czygan, bu çerçevede XVI. yüzyıl Osmanlı saray şiirini sosyokültürel bağlamıyla birlikte yeniden yorumlayarak aşkın toplumsal normlarla ilişkili bir beyan alanı olduğunu ileri sürmüştür. Şiirin yalnızca estetik bir tür değil, kamusal alan, sınır ihlali ve kişilik inşasıyla ilişkili bir kültürel pratik olduğunu göstermiştir. Aşk yalnızca gazellerde değil, kasideler gibi beklenmedik türlerde de yer alabilmiştir. Yazar hazırladıkları derlemenin, aşkın sosyal, ontolojik ve ruhanî konfigürasyonlarını birlikte ele alan disiplinler arası bir katkı olduğunu iddia etmektedir.

Kitaptaki yazılar beş ana başlık ve kavram çerçevesi altında sunulmuştur: 1. Social Configurations [Toplumsal Yapılanmalar]; 2. Ontological Configurations [Ontolojik Yapılanmalar]; 3. Spiritual Configurations [Ruhî Yapılanmalar]; 4. Beyond Lyrical Conventions [Lirik Geleneklerin Ötesinde] ve 5. New Sources [Yeni Kaynaklar]. Her yazının sonunda yazıda kullanılan kaynaklar ayrı olarak listelenmiştir.

Social Configurations çerçevesi içinde iki yazı görülmektedir. Bunlardan ilki Mehmet Kalpaklı ve Walter G. Andrews imzalı *Love, Gender, and Self-Presentation in the World of Early Modern Ottoman Court Poetry* [Erken Modern Osmanlı Saray Şiiri Dünyasında Aşk, Toplumsal Cinsiyet ve Kendini Temsil] başlıklı yazıdır (s. 11-23). Yazıda, Osmanlı saray şiirinde veya divan edebiyatında kadına özgü bir şiirsel sesin tespit edilip edilemeyeceği sorgulanmıştır. Kadın şâirlere ait metinlerin azlığı nedeniyle verilerin sınırlı olduğunu vurgulayan yazarlar, erkek şâirlerin eserlerini edebî ortamlarda sergileyebilirken kadınların büyük ölçüde harem çevresine hapsedildiğini, buna rağmen bazı kadın şâirlerin himaye ve yetenekleri sayesinde meşhur olabildiğini belirtir. Yazarlar, Mihrî Hatun ile çağdaşı Necâtî'nin benzer temalı gazellerini karşılaştırmış, Mihrî Hatun'un şiirinin Necâtî'ye bilinçli bir karşılık olarak yazılmış olabileceğini düşünmektedir.

Diğer yazı ise Christiane Czygan'ın *The Dual Impact of Madness in Sultan Süleymân's Third Dîvân (1554)* [Sultan Süleyman'ın Üçüncü Dîvânında (1554) Deliliğin Çift Yönlü Etkisi] (s. 25-39) başlıklı yazısıdır. Yazar, erken modern Osmanlı bağlamında mecnunluk kavramının hem toplumsal hem de manzum düzlemde taşıdığı ikili anlamı inceleyerek, hükümdar şâirlerin bu temayı nasıl işlediklerini tartışmıştır. Erken modern dönemde mecnunluk, bir yandan aşkın en uç ifadesi ve Mecnûn figürü üzerinden “mükemmel âşık” tipiyle ilişkilendirilirken, öte yandan meşru iktidarla bağdaşmayan bir zafiyet olarak görülmüştür. Czygan, Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla yazdığı şiirleri analiz etmiş ve muhteşem Süleyman'ın siyasi kimliğinden bağımsız olarak mecnunluk, aşk ve şiir üçgeninde kendini “idealleştirilmiş âşık” olarak kurguladığını belirtmiştir. Böylece mecnunluk, yazara göre siyaseten tehlikeli bir imaj olmaktan çıkmış, şiir içinde mistik bir aşka bürünerek hükümdarın insân-ı kâmil imgesiyle ilişkili bir söyleme dönüşmüştür.

Çalışmanın ikinci kavram çerçevesi olan *Ontological Configurations* kısmının Victoria Rowe Holbrook tarafından yazılan *The Separation of Goodness and Beauty: Plato, Galip, Lacan* [İyilik ile Güzelliğin Tefriki: Platon, Gâlib, Lacan] başlıklı ilk yazısında (s. 43-58), Platon'dan Şeyh Gâlib'e ve Lacan'a kadar uzanan bir düşünce hattı üzerinden güzellik, iyilik, aşk ilişkisinin ontolojik ve ahlakî sonuçlarını

sorgulanmış, İslam ve Osmanlı münevverlerinin güzelliğın, maddî ile ilahî olan arasında gidip gelen bir metafizik kategori olarak varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir.

Fatih Altuğ, *Narratives of Devotion and Transformation: Procedural Dynamics of Love, Truth, and Subjectivity in Nergisî's Meşâkku'l- 'Uşşâk and Nihâlistân* [Nergisî'nin *Meşâkku'l- 'Uşşâk* ve *Nihâlistân*'ında Adanmışlık ve Dönüşüm Anlatıları: Aşk, Hakikat ve Özneliğın Süreçsel Dinamikleri] (s. 59-75) başlıklı yazısında Nergisî'nin *Meşâkku'l- 'Uşşâk* ve *Nihâlistân* adlı eserlerinde aşkın anlatımının dönüşümünü incelemiş, bu aşk hikâyelerini yalnızca şahsî bir deneyim alanı değil, aynı zamanda öznenin oluşumunu belirleyen felsefî ve varoluşsal bir süreç olarak yorumlamıştır. Yazar, Alain Badiou'nun “olay”, “sadakat”, “hakikat süreci” ve “aşkıta özneleşme” kavramlarını bu hikâyelerle ilişkilendirip Nergisî'nin aşkı dönüştürücü, kimliğı sarsan ve yeni bir öznellik kuran bir deneyim olarak ele aldığını söylemiştir.

Spiritual Configurations, bölümünde yine iki yazı vardır. Sadık Yazar'ın kaleme aldığı *On the Tidal State of Love: The Representation of Telvîn in Turkish Sufi Poetry* [Aşkın Gelgit Hâli Üzerine: Tasavvufî Türk şiirinde Telvîn'in Temsili] yazıda (s. 79-101), tasavvuf düşüncesindeki *telvîn*'in Yûnus Emre ve Eşrefoğlu Rûmî'nin şiirlerinde, temsil edilmesini incelemiştir. Tasavvufî terim olarak *telvîn* “Hakk'ın tecellîlerinin farklılaşması ile kulun halinin devamlı değişmesi” anlamına gelir. Yazar, *telvîn*'in Tasavvufî Türk şiirinde aşkın dönüştürücü ve özneyi sarsan manevî bir deneyim olarak işlev gördüğünü ve bu kavramın şiirsel temsillerinin tasavvufî duyarlığı anlamada anahtar rol oynadığını savunmaktadır.

Betül Sinan Nizam, *Displaying Competence through Love: A Typology of Lovers in Kaşîdes with the Redîf 'İşk* [Aşk Yoluyla Yeterlik Sergilemek: Redifi ‘İşk’ Olan Kasidelerde Âşık Tipolojisi] yazısında (s. 103-119) ise, klasik dönemden üç örnek üzerinden redifi “aşk” olan kasidelerde aşkın yalnızca lirik bir duygu değil, aynı zamanda bağlılık, sadakat ve toplumsal konumlanma ifade eden işlevsel bir söylem olduğunu ortaya koymuştur. Üsküdarlı ‘Âşkî, asker ve âşık kimliğinden derviş ve âşık kimliğine geçerek Sultan Süleyman'a manevî ve saf bir aşk üzerinden bağlılığını sürdürdüğünü göstermiştir. Şah Velî ‘Ayıntabî (‘Askerî), Halvetî tarikatındaki *seyr ü sülûk* tecrübesini *mürşid-âşık* konumuyla meşrulaştırmış ve müridlerinden sadakat bekleyen bir otorite figürü olmuştur. Rumeli abdâlî Hayretî ise aşkı melâmet, çile ve dünyayı terk ile özdeşleştirmiş, kendini ideal abdâl ve âşık ile şâir ve âşık olarak göstermiştir. Üç metinde de şâirler, aşk söylemi aracılığıyla kendilerini yetkin bir âşık olarak göstermiştir.

Beyond Lyrical Conventions kavramsal çerçevesinde katkı sunan Gülşah Taşkın, *Power is Speaking: What Does The Beloved Tell about Love?* [Güç Konuşuyor: Sevgili Aşk Hakkında Ne Söyler?] başlıklı yazısında (s. 123-135), Osmanlı gazel geleneğinde genellikle âşığın bakış açısından anlatılan aşkın, ma'sûkun perspektifinden yazılmış gazellerde nasıl farklı bir güç ve özneleşme ilişkisi kazandığını incelemiştir. Gülşah Taşkın, XV.-XVIII. yüzyıllardan örneklediğı Şerâyî, Nâbî ve Çeşmî-zâde Reşîd'in gazellerinde sevgilinin kendisini mutlak otorite veya hükümdar bağlamında merkezî güç olarak kurduğunu belirtmiş, âşıkların ise bu dil ve rol kurgusu içinde itaate, sabra, acıya ve hayranlığa yönlendirildiğini göstermiştir. Yazar, Walter G. Andrews'un “gazelin bir toplumsal oyun metni”

kavramsallaştırmasıyla ve John L. Austin'in edimsel beyan kuramıyla bir okuma yapmıştır. Bu bağlamda, sevgilinin sözleri yalnızca tasvir değil, aynı zamanda eylem ve yönlendirme işlevi görür. Böylece şâirin konuşucu temelli söylemi (illocution), dinleyici temelli söyleme (perlocution) dönüşmüştür. Dolayısıyla, sevgili dilinden yazılmış gazellerin basit bir üslup denemesi olmadığını, aksine Osmanlı'daki iktidar–tebaa ilişkileriyle aşk söylemi arasındaki derin yapısal benzerlikleri görünür kılmıştır.

Benedek Péri, *Love Poetry with or without Love? Classical Ottoman Amorous Gazels in the Early 16th Century* [Aşkla mı Yoksa Aşksız Aşk Şiiri? XVI. Yüzyılın Başlarında Klasik Osmanlı Aşk Gazelleri] başlıklı yazısında (s. 137-153), XVI. yüzyıl başı Osmanlı şiirinde aşk temalı gazellerin gerçekten aşkı mı ifade ettiği, yoksa daha çok şâirlik maharetini sergilemeye yarayan bir vasıta mı olduğu sorusunu tartışmıştır. Erken klasik gazel geleneğinde eleştirmen ve şâirlerin “iyi gazel” için özgün anlam, hayal gücü ve ustaca lafız–retorik (tevriye, isti‘âre, ihâm vb.) beklentisi, gazelin giderek entelektüel bir oyun ve teknik ustalık göstergesine dönüşmesine yol açmıştır. Bu nedenle aşk, çoğu zaman gerçek duygudan bağımsız, geleneksel imge ve kalıplar içinde inşa edilen bir poetik tema hâline gelmiştir. XV. yüzyıl sonundan itibaren ortaya çıkan *vukû’-gûyî* akımı ise gündelik hayattan somut olaylara ve etten-kemikten sevgililere yönelerek daha sade, gerçekliğe yakın bir üslûp geliştirmiştir, ancak yazar, bu tarzın da kısa sürede kabul görüp şâirler arasında başka bir şekilde evrimleştiğini, *vukû’-gûyî* üslûpta yazılmış aşk gazellerinin çoğu zaman şâirin gerçek aşk deneyiminden ziyade, şiirsel gelenek ve zanaatkârlık bağlamında üretildiğini savunmaktadır.

Kitabın son kavramsal çerçevesi olan *New Sources* bölümün ilk yazısında Hatice Aynur, *In the Quest for a Lyrical Persona: Love in Taṭavvalı Maḥremî’s Gazels* [Lirik Bir sosyal Kimlik Arayışı: Taṭavvalı Maḥremî’nin Gazellerinde Aşk] başlıklı yazısında (s. 157-174), Taṭavvalı Maḥremî’nin Divan’ındaki gazelleri temel alarak aşk temasını iki ana başlık üzerinden inceler: *Gazeliyât-ı İlâhî* ve *Gazeliyât-ı Hüsniyyât*. Bu özgün tasnifte gazelerde şâir, dünyevî zevklerden uzaklaşma, zühd, ahiret ve kulluk temalarını işler. Burada bilinçli biçimde aşk yerine *ḥubb* terimini kullanır ve dünya sevgisini eleştirel bir bağlama taşır. Buna karşılık *Hüsniyyât* bölümündeki 112 gazelde mecazî aşk, firak, tek taraflı sevdâ, sabır ve çaresizlik gibi temalar öne çıkar. Burada aşk ve ona bağlı söylem kullanılır, fakat aşk çoğunlukla bedensel birleşmeden ziyade hasret ve ıstırap ile ifade edilir. Böylece şâir, geleneksel âşık tipinin sınırları içinde, kendine özgü sözcük tercihleri ve retorik stratejileriyle aşkın dünyevî ve manevî boyutları arasında bilinçli bir ayırım kurmuştur.

Kitaptaki son yazıda, Edith Gülçin Ambros *Ottoman Catechism (‘İlm-i Hâl) Goes Popular: Love, the Girl, and the Jew* [Osmanlı İlmihali (‘İlm-i Hâl) Popülerleşiyor: Aşk, Kız ve Yahudi] başlıklı çalışmada (s. 175-198), Yûsuf-ı Meddâh’a atfedilen ve XIV. yüzyıla tarihlenen *Kız Destanı* veya *Hikâyet-i kız ma’a cühûd* adlı halk hikâyesini inceleyerek bu eserin, klasik ilmihal geleneğinin halk düzeyinde popülerleşmiş bir anlatı biçimi gibi işlediğini göstermiştir. Çok sayıda yazma nüshası bulunan bu manzum hikâye, İslâm’a koşulsuz bağlılık, irtidadın reddi ve peygamber sevgisinin en temel dinî yükümlülükler olarak vurgulandığı didaktik bir yapıya sahiptir. Yazının sonunda mesnevinin neşri de okuyucuya sunulmuştur.

Kitabın sonunda yazarların kısaca biyografisi (s. 199-201) ile şâir, filozof ve hükümdar adlarından oluşan bir dizin (s. 203-205) bulunmaktadır.

Bu derleme, erken modern Osmanlı şiirinde aşkın yalnızca estetik ve duygusal bir tema olmadığını; toplumsal aidiyet, iktidar ilişkileri, ontolojik sorgulama ve tasavvufî tecrübe gibi çok katmanlı alanlarda yeniden üretildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Farklı disiplinlerden araştırmacıların katkılarının yer aldığı çalışmanın Klasik Türk Edebiyatı ve Osmanlı düşüncesi ile ilgileneceklerini merakını çekeceği şüphesizdir. Kitabın editörlerini ve değerli yazılarıyla katkı sunan yazarları tebrik ederim.

